

ციხისჯვარელ-ჯაყელთა ვინაობის საკითხისათვის

ციხისჯვარელ-ჯაყელთა საგვარეულომ მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა შუა საუკუნეების ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიაში. წინამდებარე სტატიაში ჩვენი მიზანია ციხისჯვარელ-ჯაყელთა ვინაობისა და XI-XIII სს-ში მათი ისტორიის შესწავლის ცდა საინტერესოა, რომ დღემდე არც ერთ მკვლევარს არ უცდია ზემოაღნიშნული საგვარეულოს საფუძვლიანი შესწავლა. ისინი საკითხს მხოლოდ გაკვრით ეხებიან და ისტორიოგრაფიაში მიღებული ვერსიით კმაყოფილდებიან. ნაშრომი დაწერილია ძირითადად ქართულ პირველწყაროებზე. ამასთანავე, გამოყენებულია როგორც ეპიგრაფიკული, ისე დოკუმენტური და ნარატიული მასალა.

ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში ნ. შოშიაშვილმა აღნიშნა: „ციხისჯვარელები, სამხრეთ საქართველოს, სამცხის წარჩინებული ფეოდალური საგვარეულო, ახალ ჩორჩანელთა განშტოება. მისი ფუძემდებელი იყო XI ს-ის შუა წლების მოღვაწე, სულა კალმახის ერისთავი. გვარის სახელწოდება წარმოსდგა სამცხეში მდებარე ციხე ციხისჯვარიდან, რომელიც სულას უწყალობა საქართველოს მეფემ ბაგრატ IV, ლიპარიტ ბაღვაშის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს ერთგული სამსახურისათვის. სულას საქართველოს მეორე შტომ მამულად დაიმკვიდრა საერისთავო-კალმახი და კალმახელთა სახელწოდება მიიღო. XII საუკუნის 90-იან წლებში თამარ მეფემ გიორგი რუსის აჯანყების დროს ერთგული სამსახურისთვის ივანე-ყვარყვარე ციხისჯვარელს სამცხის ერისთავთერისთავობა და სპასალარობა უბოძა და უწყალობა ჯაყის ციხე, რომელიც ახალ ჩორჩანელთა მეორე განშტოების წარმომადგენელს ბოცო ჯაყელს ჩამოართვა. ამიერიდან ციხისჯვარელ-ჯაყელები პირველობენ სამცხეში. XIII ს-ის 60-იან წლებში კი ყვარყვარეს შვილიშვილი სარგის I სამცხის მთავარი ხდება“ (ქსე, 1987: 238).

ნ. შოშიაშვილი წყაროდ ორ ისტორიულ თხზულებას ასახელებს: „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და „მატიანე ქართლისაჲ“ (ქსე, 1987: 238). ამასვე იმეორებს რ. თოფჩიშვილი 2011 წელს გამოცემულ წიგნში: „საქართველოს თავდაზნაურთა გვარების ისტორია“ (თოფჩიშვილი, 2011: 405). იგივე

აზრი გაზიარებული აქვთ ი. სიხარულიძეს (სიხარულიძე, 1975: 26) და მ. ბახტაძეს (ბახტაძე, 2008: 10).

რაც შეეხება ნ. შოშიაშვილის მიერ დამოწმებულ წყაროებს, ციხისჯვარელების წარმომავლობას ახალ ჩორჩანელთა განშტოებიდან, ამაზე პირდაპირი მითითება არა გვაქვს. ამის შესახებ არ არსებობს არც ეპიგრაფიკული და არც დოკუმენტური ან ნარატიული მასალა. მაშინ ბუნებრივად იბადება კითხვა: საიდან მომდინარეობს ციხისჯვარელ-ჯაყელთა შტო და რას ემყარება ნ. შოშიაშვილის მოსაზრება?

ვიდრე ზემოაღნიშნულ კითხვას პასუხს გავცემდეთ, ჯერ გავარკვიოთ, თუ სად მდებარეობდა ციხისჯვრის ციხე-სიმაგრე და ვინ იყვნენ მისი მფლობელები.

სახელოვანი ისტორიკოსი და გეოგრაფი ვახუშტი ბატონიშვილი ციხისჯვრის ლოკალიზებას მეტ-ნაკლები ხარვეზით განსაზღვრავს. აღწერს რა წნისის ხეეს, აღნიშნავს: „...ერთვის მტკუარს წნისის ხევი, გამომდინარე ფერსათის მთისა ... ამ კევის სათავეს, მთასა შინა არს ჭვინტის დასავლეთად ჯუარის ციხე (ციხისჯვარი – რ.გ.), მაგარი და დიდშენი“ (ვახუშტი, 1973: 663). სახელოვანი მეცნიერის ცნობის ნაკლი ისაა, რომ ციხისჯვარი (ჯუარის ციხე) მდებარეობს არა ჭვინტის დასავლეთით, არამედ ჭვინტის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. პირველი ცნობები ციხისჯვრის შესახებ კი დაცული აქვს „მატიანე ქართლისაჲს“ უცნობ ავტორს, რომელიც 888 წლის ახლო ხანებს განეკუთვნება. კერძოდ, ნათქვამია: „და გამოიყვანა ბაგრატ მეფემან ნასრა ცოლის ძმაჲ მისი, საბერძნეთით და მისცა ლაშქარი მისი. ხოლო ნასრა შეიპყრა სამნი ციხენი სამცხეს: ოძრკე, ჯუარისციხე (ციხისჯვარი – რ.გ.) და ლომსიანთა, გუარამისავე აშენებული“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 259). ე.ი. ციხისჯვარი აშენებული ყოფილა IX საუკუნეში, აშოტ კურაპალატის ძის გუარამ მამფალის მიერ სამცხისა და აფხაზეთის საზღვარზე, ფერსათის მთის სამხრეთ კალთაზე აბანოსხევის (წინუბნის ხევის) წყლის სათავეში.

იგივე „მატიანე ქართლისაჲს“ ციხისჯვრის პატრონად XI საუკუნის შუახანებში ასახელებს აბუსერ აბუსერიძეს: „...და გამოიტყუენა (ლიპარიტ ბაღვაშმა – რ. გ.) ანისით დედოფლისაგან აბუსერ, ერისთავი არტანუჯისაჲ და ხიხათა და ციხის-ჯუარისა და აწყურის ციხის პატრონი და შეიპყრა იგინი ანისის კარსა ...“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 284).

ეს პერიოდი ეხება ლიპარიტ ბაღვაშის მიერ წარმოებული ერთ-ერთი ბრძოლის ეპიზოდს, როდესაც ლიპარიტმა ბიზანტიელთა დახმარებით და დაფინანსებით ბიზანტიიდან ჩამოიყვანა ტახტის მაძიებელი დემეტრე ბაგრატიონი, ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა და მიიმხრო ქართველთა დიდი ნაწილი ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ამის შემდეგ ციხისჯვარის პატრონია აბუსერის ვაჟი გრიგოლ აბუსერიძე, რომელმაც სულა კალმახელთან და სხვა მესხ აზნაურებთან ერთად შეკრიბა ლაშქარი. მათ მოუხმეს ბაგრატ მეფეს და ისიც რკინისჯვრის გადმოვლით მოვიდა შიდა ქართლში არყის ციხესთან. ლიპარიტიც აქ მოვიდა თავის ჯარით (კახნი, სომეხნი, ბერძენნი). ბრძოლაში ლიპარიტმა გაიმარჯვა და მეფე ბაგრატ IV გააქცია. სულა კალმახელი და გრიგოლ აბუსერიძე ტყვედ ჩავარდნენ: „შეიპყრეს სულა კალმახის ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელსა გასუშითა სთხოვეს კალმახი და არა მისცა. მასვე ომსა შეიპყრეს გრიგოლ ძე აბუსერისი და სთხოვეს არტანუჯი სიკვდილისა ქადებითა და მისცა“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 285-286).

XI საუკუნის 50-იანი წლების მეორე ნახევარში ბიზანტიის იმპერატორის შუამდგომლობით ბაგრატ IV და ლიპარიტ ბაღვაში შერიგდნენ. შეთანხმების შედეგად ბაგრატ IV იქნებოდა მეფე სრულიად საქართველოსი, ხოლო ლიპარიტი ერთი მხარის მესხეთის მფლობელი. მცირე ხნის შემდეგ, მესხმა დიდებულებმა სულა კალმახელის ძის მეთაურობით, რომელთაც ვერ აიტანეს ლიპარიტის ბატონობა, შეიპყრეს ლიპარიტ ბაღვაში, მისი ძე ივანე და ორივენი დატყვევებულნი სულამ წაიყვანა კალმახს და იქიდან მაცნე გაუგზავნა მეფეს. ჯავახეთში მოსულ მეფეს სულამ მიჰგვარა დატყვევებული ლიპარიტი და ივანე: „...და ამის მსახურებისა ნაცვლად მეფემან უბოძა სულას მამულობით ციხისჯუარი და ოძრკე ბოდოკლდითა და სხუადცა მრავალი საქონელი და სამღდელოძღურონი, და რაიცა უნდა“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 287-288). ვფიქრობთ, რომ „სამღდელოძღურონში“ „მატიანე ქართლისაჲს“ ავტორი აწყურის საკათედრო ტაძარს უნდა გულისხმობდეს.

1191 წელს გიორგი რუსის ამბოხებას თითქმის მთელი მესხი დიდებულები შეუერთდნენ, გარდა ივანე ციხისჯვარელისა. ამასთან დაკავშირებით თამარის უცნობი ისტორიკოსი წერს: „პირველად მიერთო გუზან, პატრონი კლარჯეთისა და შავშეთისა, რომელი ძუელთა მეფეთა ტაოელთა დიდებულთა

ადგილსა ზედა შეეწყალა პატრონსა. აქათ ბოცო, სამცხის სპასალარი და სისრულისაცა აღმატებით შეეწყალებული, სხუთა მესხითა დიდებულ-აზნაურებითურთ თვნიერ ივანე ციხისჯვარელისა, რომელსა ყუარყუარეცა ეწოდების. ესე დამაგრდა თვსით მოკიდულითურთ ვითარ გუარ-ეყოდაცა მომგონებელსა სულასა ერთგულობისასა, რომელ ბაღუაშს ზედა უერთგულა ბაგრატს“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 422). ამბოხებულებმა „...დადიანთა (ვარდანი – რ.გ.) წინაძლომითა გარდაიარეს რკინისჯუარი და ჩავიდეს ციხისჯუარს და დაწუეს ქალაქი ოძრკე“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 424). ამ ცნობაში ისე ჩანს, რომ ბოცო ჯაყელის ამბოხებას უპირისპირდება ივანე ციხისჯვარელის ერთგულება მეფისადმი. 1191 წელს აჯანყების ჩახშობის შემდეგ, ფოცხოვის ხეობის ჯაყელთა სახლი იმცრობა და წინაურდება ციხისჯვარელთა ფეოდალური საგვარეულო. ამასთანავე, ციხისჯვარელთა საგვარეულო სამცხის სპასალარის ხელთან ერთად იღებს „ჯაყელთა“ საგვარეულოს წოდებასაც. მიუხედავად ამისა, როგორც ჩანს, შეეწყალების შემდეგ ჯაყელთა მეორე შტო ბოცოსძეები შეეწყალეს, დაუტოვეს მამული ფოცხოვში და მხარის მონაპირე ერისთავის უფლება (კლდიაშვილი, 1986: 94).

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1191 წლის აჯანყების შემდეგ, ივანე ციხისჯვარელის სახელთან, გარდა ზედწოდება „ჯაყელისა“, ჩნდება მეორე სახელი – ყვარყვარე. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ პირველად „ქართლის ცხოვრებაში“ თამარის უცნობ ისტორიკოსთან ჩნდება სახელი ყვარყვარე. მათ შესახებ უფრო ადრეული ცნობა სომეხ ისტორიკოსს სტეფანოს ორბელიანს მოეპოვება. 1177 წლის დემნა-ორბელთა ამბოხებასთან დაკავშირებით იგი წერს: „და მიემხრნენ ივანეს (ორბელს - რ.გ.) ყოველნი მთავარნი და აზნაურნი ქართველნი. ყველა [ისინი] ერთობლივ წარემართნენ და მოვიდნენ მასთან აგარაკის დარბაზში. ქართლის ერისთავნი, ყვარყვარაანნი, ჯავახელნი კახა და მისი შვილები, დიდი გამრეკელი, ჯაყელი მემნა...“ (მელიქსეთ-ბეგი, 1946: 60). როგორც ვხედავთ, ქართველ მთავართაგან სტეფანოზი ასახელებს დიდებულებს, რომელთაგან ქართლის ერისთავის „სახელო“ (თანამდებობა), რომელიც ამ დროს ლიპარიტ ორბელს ეკავა. დასახელებულია სამი დიდი გვარი: ორბელები, ყვარყვარაანი, თორელები. ცალკე გამრეკელთან ერთად მოხსენიებული მემნა ჯაყელისა და ცალკე ყვარყვარაანთ დასახელება სტეფანოს ორბელიანთან უნდა

მიუთითებდეს ჯაყელთა ორი შტოს მონაწილეობაზე ამ აჯანყებაში. აქედან მემნა ჯაყელი ფოცხოვის ხეობის მფლობელი უნდა იყოს, ხოლო ყვარყვარაანი ჯაყის ხეობის მეპატრონენი.

ასევე, ვფიქრობთ, გამრეკელთან მემნა ჯაყელის მოსხენიება უნდა მეტყველებდეს მემნა ჯაყელის 1177 წლის აჯანყების პირველი ეტაპიდანვე ჩამოცილებას, ვინაიდან გამრეკელი იყო ის პიროვნება, ვინც პირველი ჩამოშორდა ამბოხებას და მეფის, გიორგი III-ის ბანაკში გადავიდა. ამასთანავე, ვფიქრობთ, რომ ჯაყელთა ყვარყვარაანთ შტო ბოლომდე დარჩა ამბოხებულთა გვერდით. ხოლო 1191 წლის ამბოხების შემდეგ ყვარყვარაანთ საბოლოოდ ჩამოერთვა სამფლობელო ჯაყისწყლის ხეობა და გადაეცა ციხისჯვარელებს, რის შემდეგაც ციხისჯვარელს დაემატა ზედწოდება „ჯაყელი“ და იწოდა ციხისჯვარელ-ჯაყელად. რაც შეეხება სახელ ივანეს, დაემატა ჯაყელთა ამ შტოს თიკუნი ყვარყვარე და ეწოდა ივანე-ყვარყვარე.

ჩვენ მიერ შემოთავაზებულ მოსაზრებას, რომ სახელი ყვარყვარე ციხისჯვარელებში შესულია ჯაყელებიდან, ამაგრებს თამარის უცნობი ისტორიკოსის ცნობა: „ესე დამაგრდა (ივანე - რ.გ.) თუსით მოკიდებულითურთ ვითარ გუარ-ყეოდაცა მომგონებელსა სულასა ერთგულობისასა, რომელ ბაღუაშს ზედა უერთგულა ბაგრატს“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 424). ე.ი. მემატინის აზრით, ციხისჯვარელებს, სულა კალმახელიდან მოყოლებული, ახასიათებდათ (გუარ-ყეოდაცა) სამეფო ტახტისადმი ერთგულება. ამიტომ საკუთარი სახელი თუ თიკუნი *ყვარყვარე* შეუძლებელია მანამდე ციხისჯვარელებს ჰქონოდათ. ხოლო რაც შეეხება სახელ „ყვარყვარეს“ დამკვიდრებას ციხისჯვარელ-ჯაყელთა შთამომავლობაში, ეს მაშინ ხდება, როდესაც ჯაყელები ქვეგამხედვარე გახდნენ სამეფო ხელისუფლების მიმართ XIII ს-ში.

ჩვენ ვცადეთ არსებული წყაროების საფუძველზე, გაგვეჩვენა ციხისჯვარელ-ჯაყელთა ვინაობა. ახლა ვცადოთ გავარკვიოთ, თუ ვინ არიან ციხისჯვარელთა წინაპრები? ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ ნ. შოშიაშვილის მოსაზრების შეახებ ახალ ჩორჩანელთა გვარიდან ციხისჯვარელების წარმომავლობაზე, რომ არც ქართულ და არც უცხოურ წყაროებში პირდაპირი მითითება არ გვაქვს. ასევე ხელიდან გვეცლება მისეული მოსაზრება ახალი ჩორჩანელებიდან კალმახელთა საგვარეულოს წარმოშობის შესახებ, ვინაიდან ახალი ჩორჩანელების საგვარეულოს ფუძემდებელმა სულა მირიანის ძემ თავის მხრივ სა-

ფუძველი ჩაუყარა მომავალში ხურსიძეების საგვარეულოს. რაც შეეხება კალმახელთა საგვარეულოს, მათ შესახებ რ. თოფჩიშვილის მიერ 2011 წელს გამოცემულ სახელმძღვანელოში ვკითხულობთ: „1516 წლის სამცხე-ჯავახეთის თავადთა სიაში შეყვანილია კალმახელის გვარი. კალმახელები სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიით შედიოდნენ მცხეთის საკათალიკოსო სამწყსოში. კალმახელთა ადგილი შემდგომში დაიკავეს უხნაძეებმა“ (თოფჩიშვილი, 2011: 167). თვითონ გეოგრაფიული ადგილი კალმახის ციხე ისტორიულ ტაოში მდებარეობს. მის შესახებ პირველი ცნობები დაცული აქვს უცნობ ავტორს „მატიანე ქართლისადში“. მურვან ყრუს შემოსევისას VIII საუკუნეში, როგორც სხვებმა, ასევე პიტიახ-შებმაც გადაწყვიტეს, თავი შეეფარებინათ კლარჯეთში, მაგრამ ისინი იქ არ შეუშვეს. ამიტომაც მათი ერთი ნაწილი გადასულა ტაოში და იქ კალმახში ციხე-სიმაგრე აუგია, ხოლო მეორე ნაწილი გადასულა კახეთში (ქართლის ცხოვრება, 2008: 244). მაგრამ ჩვენთვის უცნობია, თუ ვინ იყო პირველი კალმახელი.

გვიქრობთ, ნ. შოშიაშვილის მოსაზრება, სულა მირიანისძის შთამომავლებისაგან კალმახელთა გვარის წარმომავლობის შესახებ, უნდა მომდინარეობდეს ქართული ტრადიციიდან, რომლის მიხედვითაც ქართველ ფეოდალთა შორის მიღებული იყო საგვარეულო სახელების ტარება, რომლებიც პაპიდან შვილიშვილზე, ზოგჯერ მამიდან შვილზე გადადიოდა. ამ თეორიას, სხვათა შორის, ძალიან ბევრი ქართველი მკვლევარი უჭერს მხარს და მათ შორის უპირველესად შეიძლება დავასახელოთ მკვლევარი ლ. მუსხელიშვილი, რომლის არაერთი ნაშრომი თავის კვლევებში გამოყენებული აქვს ნ. შოშიაშვილს (მუსხელიშვილი, 1940: 31).

მიუხედავად ზემოთდასახელებულ ავტორთა დიდი დამსახურებისა, აღნიშნულ მოსაზრებას ვერ გავიზიარებთ, ვინაიდან ამ ვერსიის თანახმად, ჯაყელებში გავრცელებული სახელები: ბოცო, ბეშქენ, მემნა შემდგომში იცვლება მათთვის არატრადიციული სახელებით: სარგისი, აღბულა, შაშია, შიბილა, პაფნუტი და სხვა. ხოლო თორელთა საგვარეულოში მიღებული სახელი ივანე გავრცელებული იყო ასევე ბაღვაშებში, ვარდანისძეებში, ციხისჯვარელებში, სულასძეებში, აბაზაძეებში, აბულეთისძეებში და სხვა. რაც შეეხება სახელს – სულა, იგი ფართოდ ყოფილა გავრცელებული მესხეთში. ამას

ადასტურებს როგორც ემიგრაციული, ისე დოკუმენტური და ნარატიული წყაროები. ჯავახეთში, მდ. სამსარის ნაპირას კლდეში გამოკვეთილია გუმბათიანი ეკლესია, რომელსაც აქვს საამშენებლო წარწერა, რომელიც თარიღდება X ს-ის 20-30-იანი წლებით, სადაც მოხსენიებულია უცნობი სულა. „...სულამ მაშინ დაგწერე, ოდეს მცხეთის ეკლესიად დაწვეს აგარიანთა და წმინდა ნინოს ხელი ტყვედ წარიტანეს“ (შოშიაშვილი, 1980: 275). თ. ჟორდანიას „ქრონიკებში“ მოიპოვება ცნობა, რომელშიც მოხსენიებულია სულა და თარიღდება 1038 წლით: „ქ-ე ადიდე სულთა სულა ზოლავარი და შვილნი მათნი“ (ქრონიკები, 1892: 180). ტბეთის სულთა მატეანეში ასევე მოხსენიებულია სახელი სულა. მაგ: „სულა, იოვანი გოგიტას შვილის შვილი, სულა, კურიკე მოძღვრის ძმა, სულა შაუსყურიძე და სხვა“ (ტბეთის სულთა მატეანე, 1977: 154-155).

ყველაზე ადრეული ემიგრაციული ძეგლი, სადაც სახელი სულა არის მოხსენიებული, გახლავთ სოფ. ხუნამისში (ამჟამად თურქეთში, არტაანის ჩრდილოეთით, 40 კმ. დაშორებით) აღმოჩენილი, რომელიც 1899 წელს თბილისში ჩამოიტანა და მუზეუმს გადასცა ფოცხოვის უბნის უფროსმა მიხეილ ხერხეულიძემ. ძეგლი შემდეგნაირად იკითხება: „ესე ძელი ცხოვრებისად აემართა ქრონიკონსა რიე უფლებასა სულადსა ჯავარისა ძისასა“ (შოშიაშვილი, 1980: 109). ძეგლი 895 წლით თარიღდება.

რაც შეეხება სოფ. ხუნამისს, იგი გეოგრაფიულად კალმახის ხეობასთან ახლოს მდებარეობს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ სულა ჯავარისძე კალმახის საერისთაოში მოღვაწე და წარჩინებული პიროვნებაა, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ის იყოს წინაპარი სულა კალმახელისა.

ამრიგად, პირდაპირი წყაროების უქონლობის გამო ძნელია განისაზღვროს კალმახელთა საგვარეულოს ფუძემდებლის ვინაობა. არაპირდაპირი მონაცემებით კი შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ საგვარეულოს დამაარსებელი უნდა იყოს კალმახის საერისთაოში IX-X სს. მიჯნაზე მოღვაწე წარჩინებული ხელი-სუფალი სულა ჯავარისძე, რასაც ზემოაღნიშნული წარწერაც ცხადყოფს. XI ს-ის 50-იანი წლების ბოლოს სულა კალმახელი მეფის წინაშე დიდი დამსახურებისათვის იღებს სამცხეში ოძრხეს ციხისჯვარს, აწყურს და მის მიმდებარე ტერიტორიებს და იწოდება ციხისჯვარელად ხოლო 1191 წელს გიორგი რუსის აჯანყებაში ყვარყვარიანთა მონაწილეობისა და

ციხისჯვარელთა მეფისადმი ერთგულების გამოჩენისთვის, ყვარყვარიანთ ჩამოერთვა სამფლობელო ჯაყისწყლის ხეობა და გადაეცა ციხისჯვარელებს. ამის გამო ციხისჯვარელს დაემატა ზედწოდება „ჯაყელი“ და იწოდა ციხისჯვარელ-ჯაყელად. რაც შეეხება სახელს ივანე - დაემატა ჯაყელთა ამ შტოს სახელი//თიკუნი ყვარყვარე და საბოლოოდ ეწოდა ივანე-ყვარყვარე ციხისჯვარელი-ჯაყელი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

ბახტაძე, 2008 - ბახტაძე მ., IX-XI სს. საქართველოს ფეოდალური საგვარეულოების ისტორიიდან: მირიან ბაჰლაუნდის შთამომავლები, საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ტ. IX, თბ., 2008.

ვახუშტი, 1973 - ვახუშტი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.

თოფჩიშვილი, 2011 – თოფჩიშვილი რ., საქართველოს თავადაზნაურთა გვარების ისტორია, თბ., 2011.

კლდიაშვილი, 1986 - კლდიაშვილი დ., ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულო ისტორიისათვის (XI-XIII სს), თბ., 1986.

მელიქსეთ-ბეგი, 1946 - ლ. მელიქსეთ-ბეგი, სტეფანე სივნიელის „ორბელიანთა ისტორია“ ქართული ვერსია, „საისტორიო მოამბე“, ტ. VI, თბ., 1946.

მუსხელიშვილი, 1940 - მუსხელიშვილი ლ., თორელთა გენეალოგიის გარკვევის ცდა ჰამამლუს XII ს-ის წარწერებთან დაკავშირებით, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე X-B, თბ., 1940.

სიხარულიძე, 1975 - სიხარულიძე ი., სამცხის სამთავროს პოლიტიკური ისტორიიდან XIII-XV სს. კრებ. სამხრეთ საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის საკითხები, VIII, ბათუმი, 1975.

ტბეთის სულთა მატჩანე, 1977 - ტბეთის სულთა მატჩანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებელი დაურთო თინა ენუქიძემ. თბ., 1977

ქართლის ცხოვრება, 2008 - ქართლის ცხოვრება, თბ., 2008.

ქრონიკები, 1892 – ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. შორდანიას მიერ, I, ტფ., 1892.

ქსე, 1987 - ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, თბ., 1987.

შოშიაშვილი, 1980 - შოშიაშვილი ნ., ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები, I. აღმოსავლეთი და სამხრეთ საქართველო (V-X სს), თბ., 1980.

შოშიაშვილი, 1986 - შოშიაშვილი ნ., თორელთა ფეოდალური სახლის ისტორია და შოთა რუსთაველი, კრებ. შოთა რუსთაველი, ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, აკად. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტ-ის გამოც., თბ., 1966.

Roman Gogolauri

ON IDENTIFYING THE PERSONALITY OF THE JAKELS FROM TSIKHIVARI

Summary

The clan of the Jakels from Tsikhisjvari left an important trace in the history of Medieval Feudal Georgia. In the previous article our aim was to try to identify the personality of the Jakels from Tsikhisjvari and to learn their history in the XI-XIII cc. According to our research we conclude that the ancestor of Sula Kalmaxelidze, a founder of Tsikhijvari family name should be Sula Japaridze- a noble man in Kalmakhi kingdom at the bound of IX-Xcc. At the end of the 50s of the XIc. Sula Kalmakheli was awarded and given Ogrkhe, Tsikhisjvari, Atskuri and the surrounding territories due to his merit for the King. So, he was called as-Tsikhisjvreli. But in Giorgi the Russian rebellion of 1191, the King revoked Javistskali gorge from Kvarkvariants and gave it to Tsikhisjvreli for merit to the king. So, Tsikhisjvreli was added a title-“Jakeli” and was called Tsikhisjvrel- Jakeli.